

طراحی سازمان ملی ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین آموزش عالی^۱

جواد حاتمی *
رضا محمدی **

چکیده

ضرورت طراحی و انجام پژوهشی نظام‌دار در خصوص نظام مناسب و فراگیر ارزشیابی کیفیت در نظام آموزش عالی متناسب با دانش و تجربیات بین‌المللی و ملی جهت مشخص کردن روش، فرایند اجرا، معیارهای ارزشیابی و ساختار مدیریتی این نظام و ویژگی‌های آن، هدف پژوهش حاضر آن است که ضمن بررسی تجارب ملی و بین‌المللی، رویکرد بومی نظام ارزشیابی کیفیت آموزش عالی را طراحی کرده و به دنبال آن، چارچوب سازمان ملی ارزشیابی کیفیت آموزش عالی را تدوین و ارائه کرده است. برای سنخ‌شناسی تجارب جهانی و الگوگیری از آن از روش مطالعه تطبیقی و برای بررسی انتقادی و تفسیر تحلیلی فعالیت‌ها و تجربه‌های ملی از روش مطالعه اسنادی استفاده شده است. در قسمت یافته‌های پژوهش نیز ساختارهای پیشنهادی سازمان ملی ارزشیابی کیفیت آموزش عالی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: سازمان ملی، ساختار، ارزشیابی، اعتبارسنجی، کیفیت آموزش عالی

۱. این مقاله مستخرج از طرحی پژوهشی است که با حمایت مالی صندوق حمایت از پژوهشگران نهاد ریاست جمهوری انجام یافته است. بدین وسیله از حمایت‌های آن نهاد تشکر و قدردانی می‌شود.

* دانشیار دانشگاه تربیت مدرس

** استادیار سازمان سنجش آموزش کشور (مسئول مکاتبات: remohamadi@yahoo.ca)

مقدمه

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در راستای تعالی و سرآمدی در مأموریت و اهداف خود عمل نموده و در سطح وسیع‌تر، ترویج مطلوب‌ترین ارزش‌ها، رهبری قشر فرهیخته و جامعه را به عهده دارند (سینگ^۱، ۲۰۰۶: ۲۰) و به همین دلیل از ارکان توسعه و رفاه کشورها محسوب می‌شوند. در جوامع کنونی، ضرورت توجه به توسعه پایدار کشورها، اثربخشی و کارآمدی آموزش عالی را دستخوش دگرگونی کرده است (بازرگان، ۱۳۸۵: ۲۶). امروزه این مراکز به لحاظ دارا بودن دانش و فن در بالاترین سطح تخصصی از اعتبار زیادی برخوردار بوده و از عوامل عمده دگرگونی اجتماعی محسوب می‌شوند. از این رو، حساسیت بیشتری نسبت به عملکرد، وضعیت و کیفیت این نظام در مقایسه با سایر نظام‌های جامعه وجود داشته (محمدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۱) و کشورهای جهان به دنبال شفاف‌سازی ارتباط بین آموزش عالی و برنامه‌های توسعه ملی و ارتقای دانش و فناوری در بالاترین سطح ممکن هستند.

آموزش عالی در دو دهه گذشته با چالش‌ها و مسائل عدیده‌ای مواجه بوده است. رشد فزاینده دانشجویان و متقاضیان ورود به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، گسترش کمی نظام آموزش عالی بدون توجه به ظرفیت‌های موجود و توان بافت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه جهت پذیرش خیل عظیم فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، فشار عمده جهت رقابت با مؤسسات و سایر بخش‌های اقتصادی و اجتماعی جهت بدست آوردن منابع بیشتر، کاهش منابع مالی دولتی و فشار مستمر از سوی جامعه، کارفرمایان، دانشجویان و سایر واحدهای ذی‌نفع جهت مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی بیشتر و شفافیت هرچه بیشتر نظام آموزش عالی از جمله این چالش‌ها محسوب شده و نظام دانشگاهی را وادار به بازاندیشی در ساختار، رسالت، اهداف، کارکردها و فرایندهای خود نموده است، به گونه‌ای که انتظار می‌رود که نظام‌های دانشگاهی کارآمدتر و اقتصادی‌تر از گذشته عمل کنند؛ بنابراین ساده‌لوحی خواهد بود اگر وانمود کنیم که این چالش‌ها و فشارهای روزافزون کاهش خواهند یافت. بی‌تردید آینده پیش‌روی ما آینده‌ای مملو از نوسان‌های شدید در شرایطی مبهم‌تر از گذشته خواهد بود (محمدی و همکاران، ۱۳۸۷؛ رحیمی و همکاران، ۱۳۸۲).

در سال‌های اخیر، تقاضاهای زیادی از سوی دولت‌ها و عموم مردم برای پاسخگو بودن نظام آموزش عالی ارائه شده است و همین امر باعث شده که پاسخگویی نظام آموزش عالی به افراد ذی‌ربط، ذی‌نفع و ذی‌علاقه در قبال منابع مالی و کالبدی اختصاصی از اولویت خاصی برخوردار شود. از سوی دیگر فشار برای هزینه - اثر بخشی بیشتر، کاهش اعتماد و اطمینان به مدیریت سنتی کیفیت و تمرکز بر بهبود با تمرکز و توجه فزاینده بر کارکرد پاسخگویی و شفافیت، نظام آموزش عالی را وادار به بازاندیشی تجدید نظر در ساز و کارهای موجود برای بهبود و ارتقا کیفیت کرده است. به همین علت کیفیت نظام دانشگاهی از ابعاد گوناگونی مورد توجه قرار گرفته است. برخی از صاحب‌نظران کیفیت نظام آموزشی را مترادف با توانایی به دست دادن نتایج مطلوب می‌دانند. از جمله سالمون^۱ (۱۹۸۷) کیفیت را انجام تغییرات مورد نظر (از پیش تعیین شده) به صورت موفقیت‌آمیز در فراگیران دانسته، همچنین گاردون^۲ و پارتینگتون^۳ (به نقل از راولی^۴، ۱۹۹۶) کیفیت در آموزش عالی را اینگونه توصیف می‌کنند: کیفیت مطلوب زمانی است که مؤسسه، شرایطی را فراهم آورد که دانشجویان به صورت اثربخش قادر باشند به اهداف یادگیری که شامل استانداردهای تحصیلی مناسب است، دست یابند. با این وجود، ارزشیابی در آموزش عالی از ویژگی‌ها و الزاماتی برخوردار است که اهم آنها به این شرح می‌باشند:

▪ زیر نظام ارزشیابی، بخشی از نظام جامع آموزش عالی است که به عنوان یک خرده سیستم از یک سو، تحت تأثیر اصول و اهداف حاکم بر آموزش عالی قرار داشته و از سوی دیگر تأثیرات مستقیمی بر کمیت و کیفیت محصولات دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی بر جای می‌گذارد.

▪ ارزیابی فعالیت‌های دانشگاهی براساس جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات آموزشی و پژوهشی انجام می‌گیرد. بنابراین وجود شبکه‌ها و نظام‌های اطلاعاتی دقیق و به هنگام از الزامات نظام ارزیابی مؤثر به شمار می‌آید.

▪ در ارزیابی نظام آموزش عالی به طور همزمان بر نظارت و کنترل عوامل درونی و بیرونی نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها تأکید می‌شود. ارزیابی عوامل درونی و بیرونی، بخشی از داده‌های مورد نیاز برای اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل «کارایی داخلی» و «کارایی خارجی» دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی را فراهم می‌سازند.

1. Solmon
2. Gordon
3. Partington
4. Rowley

▪ در نظام ارزیابی، تجزیه و تحلیل نهایی براساس مقایسه وضع موجود با ملاک‌هایی که مبین وضع مطلوب نظام آموزش عالی هستند، انجام می‌شود. بنابراین وجود معیارها و ملاک‌های «عینی»، «متناسب»، «صریح و دقیق» و «واقع‌بینانه» از شرایط لازم برای ارزیابی اثربخشی به حساب می‌آیند.

▪ ارزیابی آموزش عالی فعالیتی پیچیده و تخصصی است که انجام موفقیت‌آمیز آن بیش از هر چیز مستلزم وجود نیروهای انسانی متخصص و دارای دانش علمی و تجربه عملی لازم است. علاوه بر این، فراهم‌ساختن امکانات و منابع مالی، تجهیزاتی، کالبدی و حمایت‌های قانونی و اداری از سایر ضروریات نظام ارزیابی به شمار می‌آیند.

▪ نظام ارزیابی، خود نیازمند بازبینی و نظارت مستمر است. بر این اساس لازم است روش‌ها و مکانیزم‌هایی برای کنترل و ارزشیابی اقدامات نظام ارزیابی آموزش عالی از قبل پیش‌بینی و طراحی شده باشد.

▪ مهم‌ترین عامل حمایت و گسترش نظام ارزیابی، کاربرد نتایج آن است. بنابراین باید ضمانت‌های اجرایی لازم برای استفاده از نتایج ارزشیابی در کلیه تصمیم‌گیری‌های آموزشی، پژوهشی، اداری و استخدامی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی پیش‌بینی و فراهم گردد (قهرمانی، ۱۳۸۳؛ به نقل از مختاریان و محمدی، ۱۳۸۷: ۱۸-۱۷).

در جهت همگام شدن با این تحولات و در پاسخ به چالش‌های پیش‌رو در زمینه کیفیت علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، یکی از مشکلات و تنگناهای پیش روی آموزش عالی «فقدان نظام جامع و کارآمد ارزشیابی و نظارت و نبودن سازوکارهای مؤثر در اصلاح روندها و بهبود کیفیت» و نیز «عدم وجود اختیارات، انعطاف و پویایی در نظام آموزش عالی و مؤسسه‌های وابسته برای پاسخگویی سریع به نیازهای در حال تحول جامعه و رشد شتابان دنیای علم و فناوری» (برنامه سوم توسعه) ذکر شده است. در این راستا «تدوین و اجرای نظام ارزشیابی کارآمد در علوم، تحقیقات و فناوری به منظور حفظ و ارتقاء کیفیت و احراز رقابت در سطح ملی و جهانی با تأکید بر روش‌های علمی پذیرفته شده در سطح جهانی» (برنامه سوم توسعه) و متعاقب آن در برنامه چهارم توسعه، «ارزیابی مستمر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی توسط وزارتخانه‌های مربوطه از جمله وزارت متبوع» به عنوان رهنمودی برای حل مشکلات فوق ارائه شده است.

با توجه به ملاحظات مذکور، هدف کلی از پژوهش حاضر و سؤال‌های پژوهش زیر مورد بررسی قرار گرفته است: طراحی نظام ارزشیابی و تضمین کیفیت آموزش عالی (سازماندهی و یکپارچه‌سازی سیاست‌ها و ایجاد نهاد ملی ارزشیابی کیفیت) است.

سؤال‌ها:

۱. ساختار ارزشیابی جامع کیفیت نظام آموزش عالی چه می‌باشد؟
۲. مؤلفه‌های ارزشیابی کیفیت نظام آموزش عالی کدامند؟
۳. رویکرد مناسب ارزشیابی کیفیت نظام آموزش عالی چه می‌باشد؟
۴. نحوه استقرار رویکرد مناسب ارزشیابی کیفیت نظام آموزش عالی چگونه می‌باشد؟
۵. ساختار مطلوب نهاد ملی ارزشیابی کیفیت آموزش عالی به چه صورت می‌باشد؟

روش پژوهش

روش پژوهش مورد استفاده در این پژوهش روش کیفی و از نوع بررسی اسناد و مدارک و مطالعه تطبیقی می‌باشد. منابع داده‌های مکتوب می‌تواند شامل مستندات منتشر شده و نشده، گزارش‌های سازمان، یادداشت‌ها، نامه‌ها، گزارش‌ها، پیام‌های اینترنتی، فاکس‌ها، روزنامه‌ها، مقاله‌ها و غیره شود (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۳: ۲۰). اسکات (۱۹۹۰) چهار معیار برای داوری درباره کیفیت اسناد معرفی می‌کند. بر اساس این معیارها می‌توان درباره قابل استفاده بودن یا عدم قابلیت استفاده از اسناد در تحقیقات، تصمیم‌گیری نمود:

- اصالت: آیا سند اصیل است و تردیدی درباره منشأ آن وجود ندارد؟
- اعتبار: آیا سند عاری از خطا و تحریف است؟
- نمایا بودن: آیا سند نمونه بارزی از سندهای شبیه به خود است و اگر نه، آیا میزان تفاوت آن مشخص شده است؟
- معنا: آیا سند روشن و قابل فهم است؟ (فلیک، ترجمه جلیلی، ۱۳۸۸: ۲۷۸-۲۷۹).

به طور کلی برای بررسی و تجزیه و تحلیل اسناد، مراحل زیر مورد توجه قرار می‌گیرد: دسترسی به داده‌های اطلاعاتی، بازبینی اعتبار داده‌های اطلاعاتی، درک و فهم اسناد، تجزیه و تحلیل داده‌های اطلاعاتی و در نهایت، بهره‌برداری از داده‌های اطلاعاتی (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۳).

بنابراین، برای سنخ‌شناسی تجارب جهانی و الگوگیری از آن از روش مطالعه تطبیقی و برای بررسی انتقادی و تفسیر تحلیلی فعالیت‌ها و تجربه‌های سطح ملی از روش مطالعه اسنادی استفاده شده است. مطالعه تطبیقی نیز یک روش کیفی است. این روش، تحلیل نظام‌مند شباهت‌ها و تفاوت‌ها بین مورد‌های مورد بررسی است و به صورت‌بندی تبیین‌هایی می‌انجامد که قادرند جنبه‌هایی در یک پدیده را توضیح دهند. جامعه آماری این پژوهش توسط خود محقق تعیین می‌شود و می‌باید هر مورد را دقیقاً بررسی کرده و آن را با بقیه موارد مقایسه کند (فلیک، ۲۰۰۶؛ ترجمه جلیلی، ۱۳۸۷). به عبارت دیگر کانون تمرکز این نوع پژوهش بر شباهت‌ها و تفاوت‌های بین واحدهاست و مقایسه، محور واقعی دانستن و درک کردن است. از این رو، در این پژوهش مراحل زیر برای استفاده از اسناد و مدارک مربوطه طی می‌شود: ۱- جستجو و دسترسی به اسناد، مدارک و منابع اطلاعاتی، ۲- بازبینی اعتبار منابع اطلاعاتی، ۳- دسته‌بندی و اولویت‌بندی منابع اطلاعاتی، ۴- درک و فهم اسناد و منابع، ۵- تجزیه و تحلیل منابع اطلاعاتی و استخراج داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز، ۶- بهره‌برداری و تحلیل نهایی منابع اطلاعاتی و استفاده در پاسخ به سئوالات پژوهش.

جامعه مورد مطالعه در این پژوهش با توجه به حاکمیت تفکر و روش کیفی در انجام آن، کلیه اسناد، مدارک و منابع اطلاعاتی موجود در حوزه ارزشیابی کیفیت در نظام آموزش عالی کشورهای دارای تجربه و پیشرو در حوزه مذکور بوده است. بر این اساس از مجموعه اسناد، مدارک و به عبارت بهتر کشورهای دارای تجربه قابل بررسی در این زمینه، به عنوان جامعه استفاده شده است. در خصوص نمونه‌گیری نیز از نمونه‌گیری هدفمند از نوع موارد مطلوب استفاده شده است. بنابراین می‌توان جامعه این پژوهش را کلیه نظام‌های آموزش عالی که دارای تجربه ارزشیابی کیفیت قابل قبول هستند قلمداد و نمونه را تمام مواردی که به نحوی در راستای اهداف پژوهش همراستا هستند، عنوان کرد.

یافته‌ها

در این قسمت برای پاسخ به هر سؤال ابتدا داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده به صورت جدول عرضه و تحلیل و بر آن اساس به سؤالات پاسخ داده شده است.

سؤال اول: ساختار مناسب برای ارزشیابی جامع کیفیت نظام آموزش عالی

چيست؟

کیفیت علمی به عنوان عامل رقابت پنهان بین نظام‌های آموزش عالی، به خودی خود ایجاد نمی‌شود و مستلزم برنامه‌ریزی علمی و عملی و صرف هزینه و منابع می‌باشد. بدین منظور و در جهت اثربخشی و کارایی کلیه اقدام‌های بعدی در مراحل آتی یعنی تبیین رویکرد و ارائه مجموعه جامع عوامل، ملاک‌ها و نشانگرها، و اصولاً عملی شدن آنها، استقرار ساختاری مناسب، انعطاف‌پذیر و در عین حال متناسب با دانش و تجربیات کسب شده در این حوزه لازم و ضروری است.

نگاهی به نهادهای متولی ارزشیابی کیفیت آموزش عالی در کشورهای مختلف

مورد بررسی، سندی معتبر بر این گفته است:

جدول (۱) نمایی کلی از نهادهای متولی در ارزشیابی و اعتبارسنجی تعدادی از

کشورهای مورد مطالعه

ردیف	نام کشور	نهادهای متولی	علامت اختصاری	ساختار	روش‌شناسی
۱	آمریکا	- شورای اعتبارسنجی آموزش عالی - انجمن‌های منطقه‌ای ۶ گانه	CHEA	- غیردولتی - مستقل	- اعتبارسنجی با تأکید در ارزشیابی بیرونی - استانداردسازی
۲	سوئیس	- مرکز اعتبارسنجی و تضمین کیفیت دانشگاه‌های سوئیس - سرویس اعتبارسنجی	OAQ SAS	- خصوصی - دولتی - دانشگاهی	- ارزشیابی درونی - ارزشیابی بیرونی - اعتبارسنجی
۳	فرانسه	- کمیته ملی ارزشیابی	CNE	- دولتی	- ارزشیابی درونی - ارزشیابی بیرونی
۴	هلند	- انجمن ارزشیابی دانشگاه‌های هلندی - سازمان اعتبارسنجی هلند- فلمیش	V S N U- N V A O	- دولتی	- ارزشیابی درونی - ارزشیابی بیرونی

ردیف	نام کشور	نهاد متولی	علامت اختصاری	ساختار	روش شناسی
۵	مجارستان	- کمیته موقتی اعتبارسنجی - کمیته ملی اعتبارسنجی - کمیته اعتبارسنجی مجارستان	T N A C - N A C - H A C -	- دولتی	- ارزیابی درونی - ارزیابی بیرونی
۶	استرالیا	- نهاد تضمین کیفیت دانشگاه‌های استرالیا	AUQA	- دولتی و شورایی متشکل از نمایندگان دولت فدرال، ایالت‌ها، استان‌ها و دانشگاه‌ها	- ارزیابی درونی و بیرونی به طور مکمل - تهیه و تدوین چهارچوب تضمین کیفیت - ممیزی دانشگاه‌ها
۷	آلمان	- شورای اعتبارسنجی ملی - مرکز ارزیابی و اعتبارسنجی در هانوفر	GAC ZEVA	- فدرالی - دولتی	- خود ارزیابی - بازنگری بوسیله هم‌تایان - پیگیری
۸	هند	- شورای ملی ارزیابی و اعتبارسنجی	N A A C	- دولتی	- ارزیابی درونی - ارزیابی بیرونی - اعتبارسنجی
۹	ژاپن	- مؤسسه اعتبارسنجی دانشگاهی ژاپن - مؤسسه ملی مدارک علمی	J U A A - N I A D -	- دولتی - غیردولتی	- ارزیابی درونی - ارزیابی بیرونی - اعتبارسنجی
۱۰	کانادا	- اتحادیه دانشگاه‌ها و کالج‌های کانادا	AUCC	- منطقه‌ای - ایالتی	- خود ارزیابی - ارزیابی بیرونی بوسیله متخصصان علمی بیرونی - ارزیابی عملکرد با استفاده از شاخص‌های عملکردی
۱۱	مالزی	- هیات اعتبارسنجی ملی	LAN	- دولتی	- ارزیابی درونی - ارزشیابی بیرونی و اعتبارسنجی - ارزشیابی کمی و کیفی
۱۲	سوئد	- نهاد ملی آموزش عالی سوئد	NAHE	دولتی خصوصی مشارکتی	- ارزشیابی درونی - ارزشیابی بیرونی - گزارش‌دهی - پیگیری توسط نهاد ملی - ارزیابی مواد و برنامه‌های آموزش عالی هر ۶ سال یک‌بار

ردیف	نام کشور	نهاد متولی	علامت اختصاری	ساختار	روش شناسی
۱۳	انگلیس	- آژانس تضمین کیفیت (QAA) - مؤسسه آمار آموزش عالی (HESA)	QAA	- غیردولتی - نیمه دولتی	- ارزیابی درونی، اجرای هر ۶ سال یکبار - تأکید بر ارزشیابی بیرونی - تضمین کیفیت
۱۴	فنلاند	- شورای ارزیابی آموزش عالی فنلاند	FINHEEC	- دولتی - خصوصی	- ارزیابی درونی - ارزیابی بیرونی - اعتبارسنجی
۱۵	دانمارک	- مرکز تضمین کیفیت و ارزشیابی دانمارک (DCQAE) - نهاد ارزشیابی دانمارک (EVA)	DCQAE	- دولتی	- خودارزشیابی، ارزشیابی بیرونی گزارش دهی و پیگیری
۱۶	نروژ	- نهاد نروژی تضمین کیفیت در آموزش عالی (NOKUT)	NOQA	مسئله نقل در چارچوب قانون اعتبارسنجی	۱. خود ارزشیابی ۲. ارزشیابی بیرونی ۳. تصمیم گیری و ابلاغ توصیه‌ها ۴. پیگیری اجرای پیشنهادها - اجرای هر ۶ سال یکبار ارزشیابی
۱۷	کنیا		CHE		
۱۸	نیجریه	هر کشور نهاد خاص خود را دارد که از آفریقای جنوبی (CHE) الگوبرداری می‌کند	NBTE		
۱۹	کامرون		NCPHE		
۲۰	غنا		NAB		
۲۱	آفریقای جنوبی		HEQC		
۲۲	اردن	- شورای اعتبارسنجی (AC) - پس از تاسیس کمیسیون اعتبارسنجی آموزش عالی (HEAC) شورای اعتبارسنجی به شورای اعتبارسنجی آموزش عالی تبدیل شد.	HEAC	دولتی خصوصی	- خود ارزشیابی - بازنگری بوسیله هم‌تایان - تصمیم‌گیری توسط کمیسیون

ردیف	نام کشور	نهاد متولی	علامت اختصاری	ساختار	روش‌شناسی
۲۳	ایران		-		-
۲۴	امارات متحده عربی	- کمیسیون اعتبارسنجی دانشگاهی	CAA	دولتی	- اعتبارسنجی مؤسسه هر پنج سال یک بار
۲۵	بحرین	- (QAA) مرجع مستقل تضمین کیفیت برای ارتقاء کلیه سطوح آموزشی است - مرجع مستقل تضمین کیفیت برای آموزش پرورش (QAAET)	QAAET	دولتی خصوصی	- هیچ دستورالعمل، رویکرد و اسنادی مرتبط با تضمین کیفیت در وب سایت مرجع مذکور منتشر نشده است.
۲۶	عربستان سعودی	- کمیسیون ملی اعتبارسنجی و ارزشیابی دانشگاهی	NCAAA	دولتی	- خود ارزیابی - ارزیابی بیرونی - مؤسسات و برنامه‌ها هر پنج سال یکبار نیاز به اعتبارسنجی مجدد دارند
۲۷	عمان	- شورای اعتبارسنجی عمان	OAC	دولتی	- خود ارزیابی - ارزیابی بیرونی - مؤسسات و برنامه‌ها هر پنج سال یکبار نیاز به اعتبارسنجی مجدد جهت بررسی و ارزیابی بیرونی دارند.
۲۸	کویت	- شورای دانشگاه‌های خصوصی	PUC	خصوصی	- خود ارزیابی - ارزیابی بیرونی - مؤسسات و برنامه‌ها هر پنج سال یکبار نیاز به اعتبارسنجی مجدد دارند

نکته قابل توجه در این خصوص این است که بهبود کیفیت و ارتقاء و تعالی آن صرفاً منوط به ایجاد ساختارهای عریض و طویل بدون توجه به جنبه کاربردی و عملی آن، تعامل اثربخش با نظام‌های دانشگاهی در پذیرش و اجرای رویه‌های مورد توافق، نیست. همانگونه که از جدول مذکور بر می‌آید، اکثر کشورها مسأله ساختار

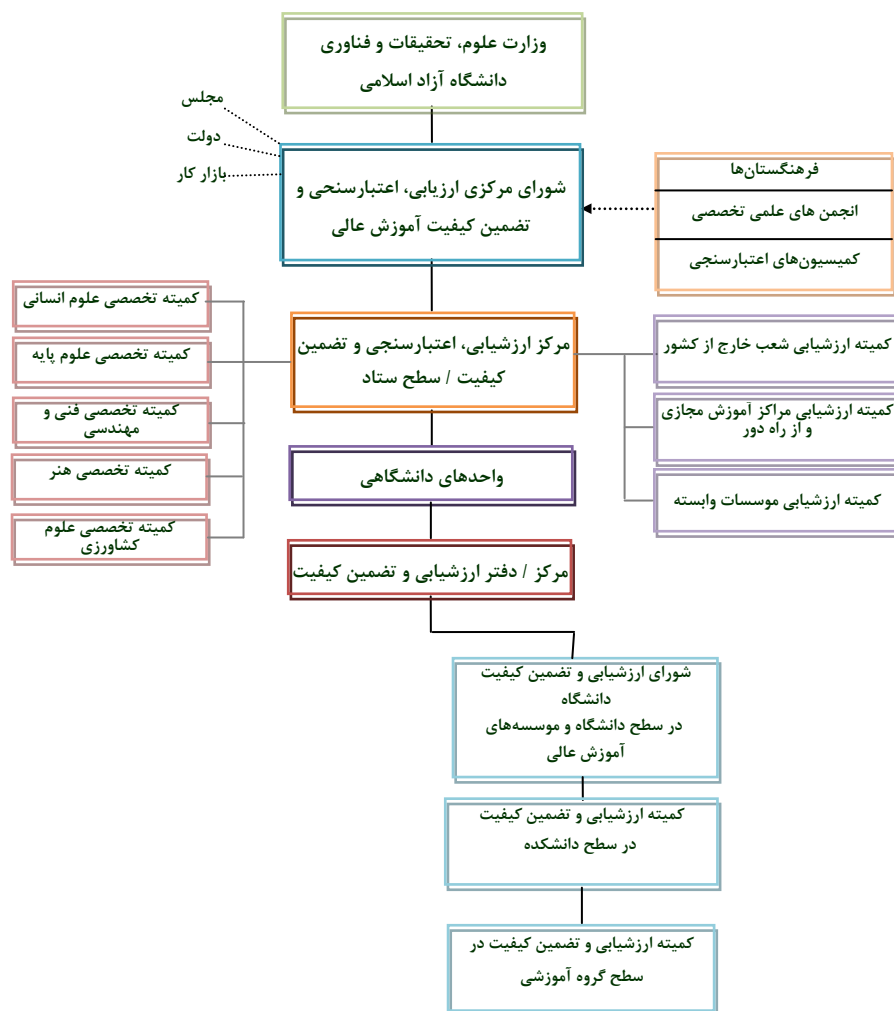
متولی مدیریت و ارزشیابی کیفیت را مورد توجه قرار داده و اما تعداد خاصی از آنها به اقدام‌های مناسبی در این زمینه دست زده‌اند که نمونه عینی آن را می‌توان به ساختار ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی کشور هند اشاره کرد. بنابراین لازم است که اقدام عملی در جهت استقرار این ساختار در نظام آموزش عالی کشور انجام پذیرد. ساختار مدیریتی و سایر ویژگی‌های نظام دانشگاهی کشور، مزیت‌های قابل توجهی را برای سرآمدی آن در امر رهبری استقرار نظام ارزشیابی جامع کیفیت ایجاد کرده است؛ نکته قابل توجه در این زمینه اعتماد و اطمینان به نتایج پژوهش‌های علمی در این زمینه و حرکت به سمت عملی کردن نتایج آنها است.

جدول (۲) ارزشیابی کیفیت آموزش عالی در اسناد بالادستی

موضوع	مستند قانونی
ماده ۱۵، بند «و» - استقرار نظام جامع نظارت و ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی براساس شاخص‌های مورد تأیید وزارتخانه مذکور منوط به عدم مغایرت با مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی با هدف ارتقاء کیفیت آموزشی و پژوهشی تبصره - پس از استقرار نظام جامع نظارت و ارزیابی و تضمین کیفیت، هرگونه گسترش و توسعه رشته‌ها، گروه‌ها و مقاطع تحصیلی موکول به رعایت شاخص‌های ابلاغی از سوی وزارتخانه‌های ذی‌ربط توسط دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی است. وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی حسب مورد مجازند عملیات اجرایی سنجش کیفیت و رتبه‌بندی را براساس این نظام به مؤسسات مورد تأیید در بخش غیردولتی واگذار نمایند.	برنامه پنجم توسعه
راهبرد کلان ۶: راهبرد ملی ۲: انسجام بخشی و تقویت یکپارچگی در سیاستگذاری و نظارت و اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی کشور	نقشه جامع علمی کشور
راهبرد کلان ۶: اقدام ملی ۹: ایجاد نهاد ملی مدیریت ارزشیابی و اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی تحت نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی	برنامه وزیر علوم، تحقیقات و فناوری دولت تدبیر و امید
بهبود و ارتقاء کیفیت آموزش عالی	
اهداف: ۱. ارتقاء و تعالی کیفیت کارکردهای آموزشی، پژوهشی و ارائه‌ی خدمات تخصصی و اجتماعی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، پژوهشی و فناوری ۲. ارتقای سطح شایستگی دانش‌آموختگان و تولید سرمایه انسانی مطلوب، تولید دانش و فناوری به‌روز و رفع نیازهای توسعه‌ای کشور ۳. ارتقای بهره‌وری نظام آموزش عالی و افزایش توان رقابت‌پذیری آن در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی	

راهبردها و راهکارها:	
۱. انسجام‌بخشی و تقویت یکپارچگی در سیاست‌گذاری و ساختارسازی برای مدیریت	
ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت نظام آموزش عالی	
۲. ایجاد نهاد ملی مدیریت ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی	
۳. بازنگری و اصلاح فرآیند گسترش کمی آموزش عالی و ضابطه‌مند کردن توسعه رشته‌ها و	
مؤسسات آموزش عالی بر اساس استانداردهای کیفی متداول در آموزش عالی در چهارچوب	
طرح آمایش آموزش عالی و نتایج نظام ارزشیابی کیفیت آموزش عالی	
۴. شبکه‌سازی و جلب مشارکت کلیه گروه‌های ذی‌صلاح، ذی‌نفع و ذی‌علاقه در مدیریت	
کیفیت آموزش عالی	
۵. عضویت در نهادهای (شبکه‌های) منطقه‌ای و بین‌المللی ارزشیابی و تضمین کیفیت آموزش	
عالی	
۶. فراهم نمودن زمینه‌های ایجاد (سازمان) شبکه تضمین کیفیت نظام آموزش عالی کشورهای	
جهان اسلام	
۷. کارآمد کردن نظام ارزیابی و اعتبارسنجی علمی در آموزش عالی و استفاده از نتایج آن در	
برنامه‌ریزی‌های راهبردی و توسعه آموزش عالی	
۸. سرمایه‌گذاری در علوم منتخب و تکیه بر ایجاد قطب‌های علمی بر اساس نتایج نظام ارزیابی	
کیفیت آموزش عالی	
۹. توسعه آموزش و پژوهش در حوزه مدیریت کیفیت آموزش عالی	
۱۰. حمایت مالی و جلب مشارکت انجمن‌های علمی در موضوع توسعه کیفی آموزش عالی	
مراجع: رهنمودهای مقام معظم رهبری (دیدار با اساتید دانشگاهها، ۹۲/۵/۱۵)، قانون برنامه پنج	
ساله پنجم (ماده ۱۶، ماده ۱۹ و بند و ماده ۱۵)، نقشه جامع علمی کشور (راهبرد کلان ۷ و	
اهداف بخشی نظام علم، فناوری و نوآوری)	

بر این اساس ساختار مناسب ارزشیابی کیفیت به شرح زیر برای تعالی کیفی و عملکردی نظام آموزش عالی پیشنهاد شده است:

نمودار (۲) ساختار ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت

ساختار مذکور بیانگر مشارکت کلیه سطوح تأثیرگذار در تعالی کیفی نظام آموزش عالی، از سطوح سیاست‌گذاری تا اجرای رویه‌های ارزشیابی و کاربست نتایج و یافته‌های آن می‌شود. اما همانگونه که در این پژوهش عنوان شده، بایستی توجه به کیفیت به عنوان دغدغه اصلی جامعه دانشگاهی از حد حرف بیرون آمده و به مرحله

عمل برسد و این امر مستلزم توجه سطوح سیاستگذاری به نتایج و یافته‌های این پژوهش است.

در خصوص ساختار جامع ارزشیابی کیفیت نظام آموزش عالی، توجه به اصول زیر لازمه اثربخشی و کارایی آن خواهد بود:

- ۱- بایستی از حاکمیت رویه‌های اداری معمول تا حد امکان پرهیز شود.
- ۲- هدف و وسیله در جای مناسب خود باشد و این ساختار صرفاً وسیله دستیابی به هدف اصلی یعنی بهبود و ارتقاء کیفیت باشد.
- ۳- این سیستم خود نیاز به نظارت و ارزشیابی‌های دوره‌ای در خصوص حصول اطمینان از کارایی و اثربخشی دارد.
- ۴- معمولاً چارت ساختار پیشنهادی در اکثر پژوهش‌های این چنین می‌نماید که پیاده‌سازی آن مستلزم امکانات و تجهیزاتی به اندازه سیستم اصلی است؛ در صورتیکه بایستی از این دیدگاه پرهیز شود، چرا که هدف از پیشنهاد ساختار، ارائه چشم‌انداز به کلیه افراد ذی ربط، ذی صلاح و ذی نفع از آن می‌باشد و استقرار این سیستم به صورت مرحله‌ای و گام به گام خواهد بود.

سؤال دوم: مؤلفه‌های ارزشیابی کیفیت نظام آموزش عالی کدامند؟

کیفیت نظام دانشگاهی موضوعی چندبعدی و پیچیده است که جهت بهبود و ارتقاء آن بایستی ابتدا بتوان به نحوی آن را نمایان و مورد بررسی قرار داد. شاید نقطه ضعف اکثر رویکردها یا الگوهای پیشنهادی را بتوان در ارائه ندادن الگو یا چهارچوب اجرایی قابل قبولی برای ترسیم کیفیت و فراهم نمودن زمینه ارزیابی و بررسی آن قلمداد نمود. در رویکرد مورد استفاده با استفاده از دانش و تجربیات ملی و بین‌المللی، سیستم عامل، ملاک و نشانگر برای بازنمایی کیفیت مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس با استفاده از دیدگاه سیستمی و الگوی عناصر سازمانی، ابتدا عوامل، سپس ملاک‌ها و نشانگرهای مناسب آن ارائه شده است.

بر اساس دانش و تجربیات بین‌المللی می‌توان ۱۲ مؤلفه را برای نظام ارزشیابی و تضمین کیفیت به شرح جدول زیر برشمرد:

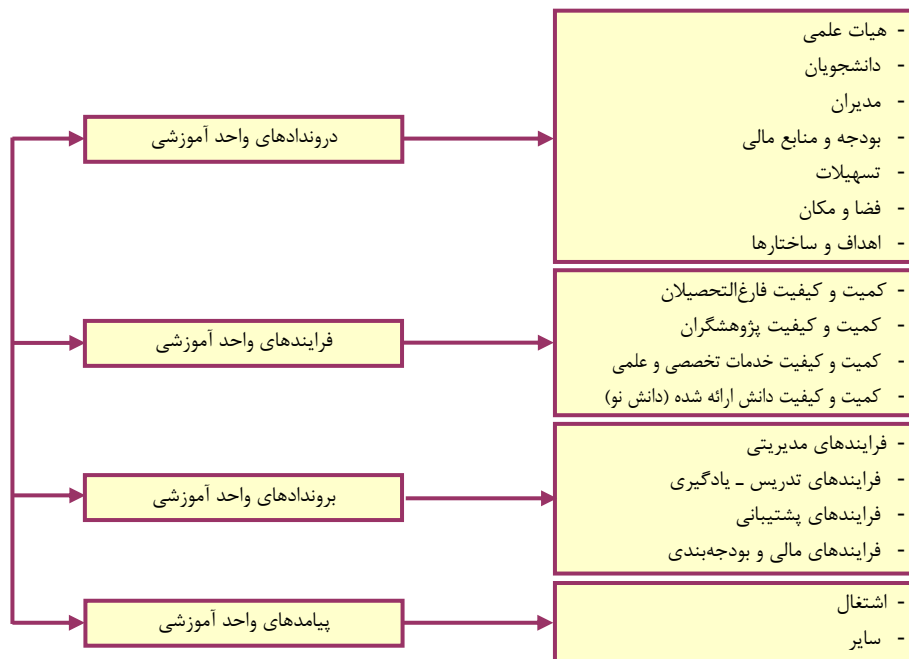
جدول (۳) مؤلفه‌های ۱۲ گانه نظام ارزشیابی و تضمین کیفیت پیشنهادی برای نظام آموزش عالی

ردیف	مؤلفه‌های نظام تضمین کیفیت	اقدام‌هایی که باید انجام شود
۱	ویژگی و ساختار نهاد ملی	<ul style="list-style-type: none"> - پیشنهاد تشکیل شورای مرکزی ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی - تدوین اساسنامه شورا و تصویب اساسنامه در مرجع ذی صلاح - پیشنهاد تشکیل کمیته‌های ارزشیابی و اعتبارسنجی و انتخاب و انتصاب اعضا - پیشنهاد تشکیل کمیسیون‌های اعتبارسنجی و تدوین برنامه کاری شورا - پیشنهاد و ارائه دستورالعمل مشارکت فعال فرهنگستان‌ها و انجمن‌های تخصصی - پیشنهاد تشکیل دفاتر یا مراکز تضمین کیفیت دانشگاهی، تدوین اساسنامه و دستورالعمل‌های آن و تصویب اساسنامه و دستورالعمل دفاتر و مراکز دانشگاهی - استقرار دفاتر یا مراکز تضمین کیفیت در دانشگاه‌ها
۲	اهداف ارزیابی	<ul style="list-style-type: none"> - جلب مشارکت نظام دانشگاهی و اعضای هیأت علمی در تکمیل و استقرار آن - بهبود مستمر و ارتقاء کیفیت - مسئولیت‌پذیری و شفافیت امور - پاسخگویی - عدم انجام فعالیت‌های غیرعلمی و غیرکارشناسی که اهداف مذکور را با شک و تردید مواجه سازد
۳	ساختار و اختیارات درونی مؤسسه یا برنامه	<ul style="list-style-type: none"> - تعیین و تصریح مأموریت و اهداف به عنوان معیار قضاوت - بررسی عملکرد سه سال گذشته بعنوان مبنای قضاوت - تفکیک سطوح پیشنهادات به گروه، دانشکده و دانشگاه، ستاد وزارت - تدوین استانداردهای عمومی ارزیابی در سطح مؤسسه و برنامه - تدوین استانداردهای تخصصی ارزیابی در سطح مؤسسه و برنامه - دادن استقلال و اختیار عمل به سطوح مختلف دانشگاه جهت اجرایی کردن پیشنهادات
۴	کانون تمرکز	<ul style="list-style-type: none"> - آموزش - پژوهش - خدمات تخصصی - نتایج و پیامدها - پژوهش و خدمات تخصصی - ارتباط با صنعت و خدمات - یکپارچگی و انسجام مؤلفه‌های اصلی آموزش و پژوهش و خدمات تخصصی

اقدام‌هایی که باید انجام شود	مؤلفه‌های نظام تضمین کیفیت	ردیف
<ul style="list-style-type: none"> - گروه‌های آموزشی - تلفیقی از برنامه و مؤسسه - هیأت علمی، دوره و برنامه درسی، دانشجویان، مدیریت، امکانات و تجهیزات پژوهش، فرآیند تدریس - یادگیری، دانش‌آموختگان، رسالت و اهداف - تفکیک سطوح ارزیابی و انجام ارزیابی در دو سطح: مؤسسه و برنامه به صورت مستقل - تأکید بر حیطه‌ها یا منابع مشترک مورد استفاده سطوح مختلف نظام - تأکید بیشتر بر نتایج و پیامدها - روابط و ارتباطات برون‌گروهی و بین‌المللی 	موضوع	۵
<ul style="list-style-type: none"> - ارزیابی درونی مشارکتی - ارزیابی درونی مدیریتی - ارزیابی بیرونی مبتنی بر هیأت‌های همگنان و متخصصان حوزه مربوطه - کمک مالی جهت انجام ارزیابی درونی و بیرونی - اعتبارسنجی و پیگیری - فرا - ارزیابی - پیمایش‌های فارغ‌التحصیلان و ردیابی دانش‌آموختگان - در نظر گرفتن سایر مشوق‌ها از جمله امتیاز پژوهشی 	چگونگی انجام ارزیابی	۶
<ul style="list-style-type: none"> - در ارزیابی درونی اعضای هیأت علمی سطوح مختلف و در صورت امکان یک نفر مشاور یا همکار در حوزه‌های ارزشیابی و علوم تربیتی - در ارزیابی بیرونی متخصصان موضوع یا رشته مورد ارزیابی، نماینده فرهنگستان یا انجمن علمی در رشته مربوطه، متخصصان آموزش عالی و ارزشیابی آموزشی و نماینده سازمان متولی امر ارزشیابی - استفاده از افراد صاحب نظر موضوعی از دانشگاه‌های خارجی معتبر - استفاده از افراد صاحب نظر در حوزه ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی از سازمانها، مراکز و نهادهای بین‌المللی اعتبارسنجی - برگزاری دوره‌های آموزشی و مشترک برای کمیسیون‌ها و هیأت‌های ارزیابی بیرونی با مشارکت مراکز، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی اعتبارسنجی 	ترکیب تیم ارزیابی	۷
<ul style="list-style-type: none"> - تدوین آئین‌نامه ارزیابی درونی، ارزیابی بیرونی و اعتبارسنجی و مصوب کردن آن - اساسنامه تشکیل دفاتر یا مراکز تضمین کیفیت دانشگاهی - اساسنامه شورای مرکزی ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت - تخصیص، توزیع و هزینه کردن بودجه ارزیابی - چارچوب و دستورالعمل برای کاربست یافته‌های ارزیابی درونی بیرونی - تصویب اساسنامه شورای مرکزی و دفاتر یا مراکز تضمین کیفیت دانشگاهی 	چارچوب‌ها و دستورالعمل‌ها	۸

اقدام‌هایی که باید انجام شود	مؤلفه‌های نظام تضمین کیفیت	ردیف
<ul style="list-style-type: none"> - مأموریت و اهداف نظام مورد ارزیابی - آئین‌نامه‌ها، مقررات و میانگین عملکرد سه سال گذشته - تدوین استانداردها یا الزامات عمومی ارزیابی در سطح مؤسسه و برنامه - تدوین استانداردها یا الزامات تخصصی ارزیابی در سطوح مؤسسه و برنامه - تدوین استانداردها یا الزامات در خصوص عوامل پیشنهادی مورد ارزیابی 	<p>معیارها و استانداردها</p>	<p>۹</p>
<ul style="list-style-type: none"> - گزارش‌های ارزیابی درونی و بیرونی - تدوین گزارش نتایج و پیشنهادات حاصله از انجام ارزیابی درونی و بیرونی - تدوین نرم افزار گزارش‌گیری ارزیابی درونی و بیرونی - گزارش‌های ارزشیابی کلان عملکرد دانشگاه/ مؤسسه آموزش عالی 	<p>مراجع و منابع تهیه اطلاعات</p>	<p>۱۰</p>
<ul style="list-style-type: none"> - گزارش ارزشیابی درونی: محرمانه و غیر قابل انتشار - گزارش ارزشیابی بیرونی: محرمانه و با نظر گروه، دانشکده یا دانشگاه مربوطه قابلیت انتشار در سطح حوزه‌های تصمیم‌ساز و سیاستگذار دانشگاه - انجام فعالیت‌های آموزشی و ترویجی جهت فرهنگ‌سازی برای انتشار گزارش‌ها جهت اطلاع عمومی در سه حوزه ارزیابی درونی، ارزیابی بیرونی و اعتبارسنجی و ارزشیابی کلان عملکرد دانشگاه 	<p>چگونگی گزارش ارزیابی</p>	<p>۱۱</p>
<ul style="list-style-type: none"> - پیگیری، تدوین و اخذ گزارش ارزیابی درونی براساس تفاهم نامه پیشنهادی - بررسی مرحله‌ای گزارش‌های ارزیابی درونی و ارائه بازخورد - مکاتبه رسمی و ابلاغ رسمی به واحدهای دانشگاهی جهت برنامه‌ریزی برای کاربست نتایج و یافته‌ها و ارائه چارچوب عملیاتی کردن پیشنهادات - مشارکت مستقیم در تدوین گزارش ارزیابی بیرونی - مکاتبه و درخواست رسمی جهت ارائه گزارش اقدام‌های انجام شده در راستای کاربست یافته‌ها - ارائه سازوکارهایی جهت استفاده از نتایج ارزیابی در برنامه‌ریزی توسعه و بهبود واحد - ارائه سازوکارهای تشویقی و در صورت لزوم تنبیهی جهت تدوین گزارش ارزیابی و استفاده از آن در مدیریت و برنامه‌ریزی واحد - تأثیر عینی ارزیابی بر منابع، امکانات یا ارائه کمک‌های فوق برنامه به واحدها 	<p>چگونگی پیگیری و نتایج ارزیابی</p>	<p>۱۲</p>

چهارچوب عوامل، ملاک‌ها و نشانگرهای پیشنهادی در شکل زیر نمایش داده شده است:

نمودار (۳) عناصر نظام دانشگاهی براساس الگوی عناصر سازمانی

با توجه به موارد مذکور، مجموعه‌ای جامع و کامل و در عین حال انعطاف‌پذیر از عوامل، ملاک و نشانگرهای ارزشیابی کیفیت استخراج و ارائه شده است که اطلاعات کلی آن در جدول زیر نمایش داده شده است:

جدول (۴) کمیت عوامل، ملاکها و نشانگرهای پیشنهادی

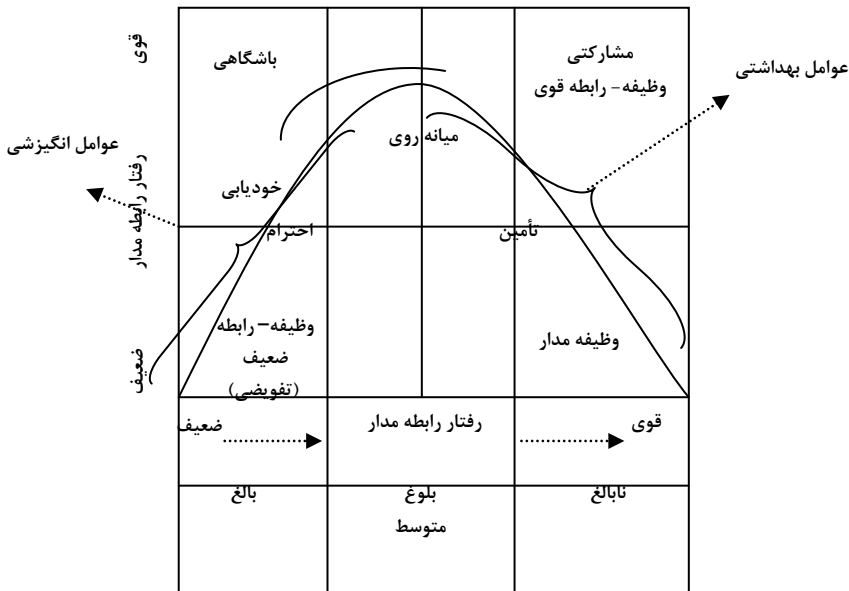
ردیف	عامل	تعداد ملاک	تعداد نشانگر
۱	رسالت‌ها و اهداف	۶	۲۱
۲	ساختار سازمانی و مدیریت	۱۲	۱۱۵
۳	هیات علمی	۱۰	۵۰
۴	دانشجویان	۱۱	۶۵
۵	فرایند تدریس و یادگیری	۴	۳۲
۶	دوره‌های آموزشی و برنامه‌های درسی	۱۱	۷۹
۷	دانش‌آموختگان	۷	۴۲
۸	امکانات و تجهیزات آموزشی و پژوهشی	۶	۵۸
۹	پژوهش	۸	۶۳
۱۰	جمع	۷۵	۵۲۵

با توجه به این که نظام آموزش عالی به عنوان یک نظام یکپارچه و یک کل واحد مورد توجه بوده، سعی شده که این مجموعه از جامعیت پوشش و در عین حال انعطاف پذیری جهت مطابقت با شرایط و ویژگی‌های زیرنظام‌های اصلی نظام دانشگاهی برخوردار باشد. بر این اساس ابزار اولویت‌بندی و تعیین میزان اهمیت مجموعه مذکور طراحی و در پیوست گزارش قرار داده شده است؛ که هر یک از سطوح مختلف دانشگاه می‌توانند آنرا مورد استفاده و به مجموعه‌ای از عوامل، ملاک‌ها و نشانگرهای خاص ارزیابی واحد دانشگاهی خود دست یابند.

۳-۲-۵- سؤال سوم: رویکرد مناسب ارزشیابی کیفیت نظام آموزش عالی چه بوده و نحوه استقرار آن چگونه است؟

تنوع و گوناگونی تجربه‌های متخصصان، دیدگاه‌هایشان نسبت به اینکه ارزشیابی چیست و چگونه بایستی آنرا انجام داد، همراه با تحول حوزه ارزشیابی در دوره‌های مختلف منجر به ایجاد الگوهای متفاوت و متعدد در این حوزه شده است، بطوریکه طبق گفته ورتن^۱ و سندرز^۲ (۱۹۸۷) برای فعالیت‌های آموزشی بیش از ۵۰ الگوی ارزشیابی آموزشی پیشنهاد شده است (بازرگان، ۱۳۸۰). در یک دسته‌بندی کلی ورتن و سندرز (۱۹۸۷) الگوهای ارزشیابی را در قالب ۶ رویکرد ارزشیابی دسته‌بندی کرده‌اند که عبارتند از (ورتن و سندرز، ۱۹۸۷): (۱) رویکرد ارزشیابی مبتنی بر هدف (هدف - مدار؛ ۲) رویکرد مبتنی بر مدیریت (مدیریت - مدار؛ ۳) رویکرد مبتنی بر مصرف‌کننده (مصرف‌کننده - مدار؛ ۴) رویکرد مبتنی بر اختلاف نظر متخصصان؛ (۵) رویکرد طبیعت‌گرایانه و مشارکتی؛ (۶) رویکرد مبتنی بر نظر متخصصان: این رویکرد عمدتاً مبتنی بر قضاوت (نظر) متخصصان حرفه‌ای در خصوص کیفیت فعالیت‌های آموزشی است (ورتن و سندرز، ۱۹۸۷). در این رویکرد به این سؤال ارزشیابی پاسخ داده می‌شود که آیا منتقد متخصص، برنامه را تأیید می‌کند؟ روش ارزشیابی در این رویکرد شامل تحلیل انتقادی متخصصان است (بازرگان، ۱۳۸۰). رویکرد مبتنی بر نظر متخصصان که احتمالاً قدیمی‌ترین و در عین حال بیشترین استفاده را داشته است، عمدتاً بر قضاوت متخصصان حرفه‌ای در مورد مؤسسات آموزشی، برنامه‌ها، فرآورده‌ها یا فعالیت‌ها متمرکز است. بنابراین بر اساس دانش و تجربیات ملی و

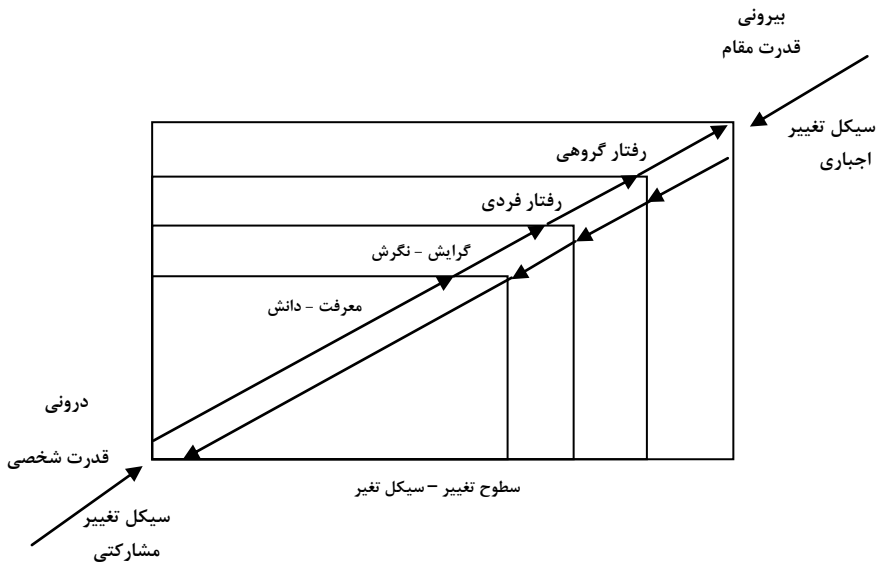
بین‌المللی الگوی اعتبارسنجی مبتنی بر: ارزشیابی درونی، ارزشیابی بیرونی و اعتبارسنجی مدنظر قرار گرفت. مرکز ثقل و سنگ بنای تضمین کیفیت که اکثر نظام‌های آموزش عالی پیشرو مدنظر قرار داده‌اند، ارزشیابی درونی است که به دو صورت مشارکتی و مدیریتی قابل انجام است. با توجه به این که اعضاء هیأت علمی مهمترین و کلیدی‌ترین مخاطبان این روش است و این افراد از بالاترین رشد شخصیتی برخوردار بوده، پذیرای تغییر در جهت تعالی هستند و عوامل انگیزشی و سبک مدیریتی خاص خود را دارند، انتظار می‌رود که ارزشیابی درونی مشارکتی در اولویت اقدام قرار گیرد. در شکل زیر فلسفه ارزشیابی درونی و ارتباط آن با سبک‌های مدیریتی و فرایند تغییر نشان داده شده است:

نمودار (۴) فلسفه ارزشیابی درونی و ارتباط آن با سبک‌های مدیریت، فرایند تغییر و بلوغ شخصیتی مجریان

بنابراین انتظار می‌رود که تمام منابع و امکانات لازم برای اجرای اثربخش این فرایند مهیا گردد؛ اصولاً انجام ارزشیابی درونی در سطوح مختلف نظام دانشگاهی مستلزم تغییر در برخی از جوانب و سطوح مختلف تأثیرپذیر می‌باشد و مناسب‌ترین

چرخه تغییر، مستلزم مشارکت افراد ذی نفع از آن است؛ این امر در شکل زیر نمایش داده شده است:

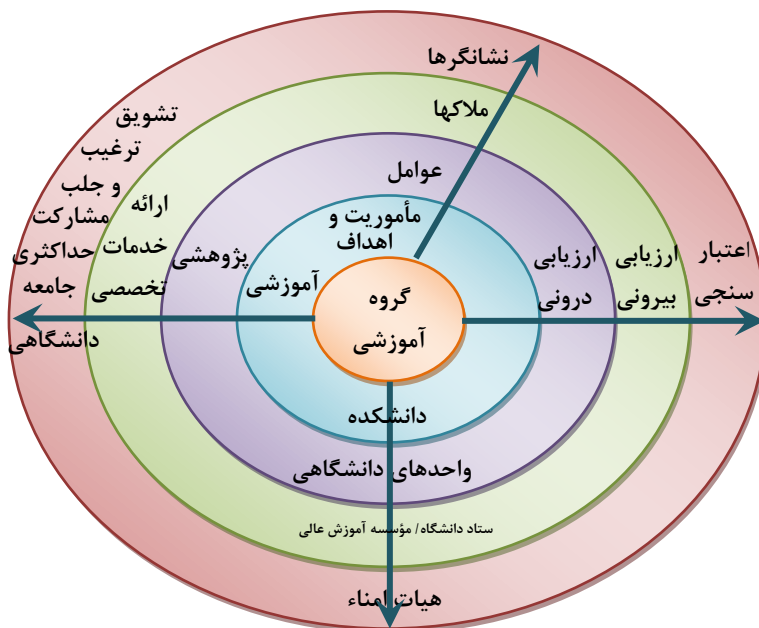

نمودار (۵) چرخه اثربخشی ارزیابی درونی

در جهت اجرایی شدن رویکرد پیشنهادی، مراحل اجرایی هر بخش از آن به صورت شفاف و واضح در قالب گام‌هایی عملیاتی ارائه شده است و بدین منظور آئین‌نامه اجرایی آن به عنوان اقدام عملی برای استقرار، پیشنهاد شده است. با هدف ایجاد چشم‌اندازی عمل‌گرا از ابتدا تأکید بر کاربست نتایج و یافته‌های رویکرد ارزشیابی جامع کیفیت شده و بدین منظور دستورالعملی جهت استقرار تدوین و ارائه شده است.

طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی و ترویجی همچون کارگاه‌های آموزشی، دوره‌ها و نشست‌های تخصصی، تهیه و انتشار بروشور، پوستر و فیلم‌های آموزشی کوتاه، فعالیت‌های پژوهشی جهت بررسی آخرین دستاوردهای جهانی در این حوزه و نیز ارائه دستاوردهای حاصله نظام آموزش عالی به جوامع دانشگاهی در سطوح ملی و بین‌المللی، فعالیت‌های فناوری همچون طراحی سایت ارزشیابی جامع کیفیت، طراحی

نرم‌افزارهای ارزیابی درونی و... می‌تواند در استقرار اثربخش این فعالیت راهبردی بسیار حیاتی و مثمرتر باشد. تأکید اصلی این پژوهش در استقرار این سازوکار پیشنهادی بر آموزش، اطلاع‌رسانی و اندیشیدن تمهیدات تشویقی و ترغیبی برای جلب مشارکت حداکثری واحدهای دانشگاهی، اعضاء هیأت علمی و مدیران سطوح مختلف نظام می‌باشد.

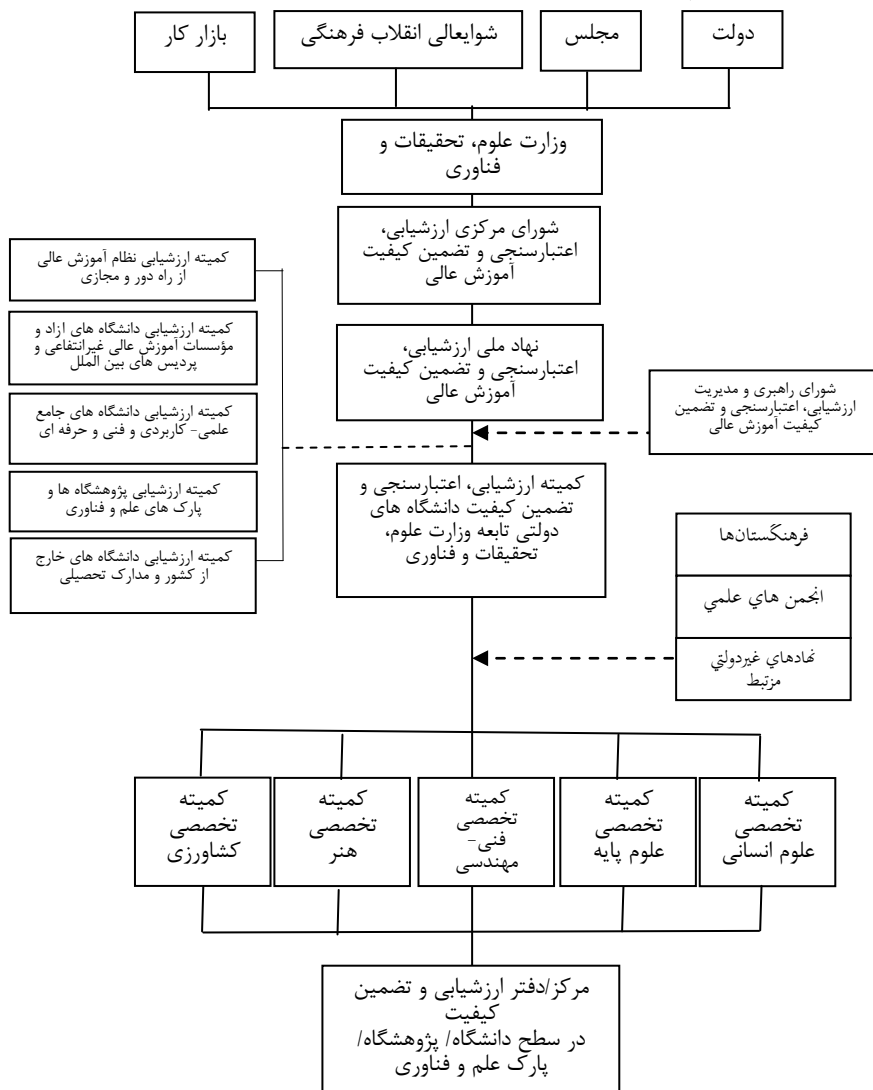

نمودار (۶) چرخه استقرار رویکرد ارزشیابی جامع در نظام آموزش عالی

سؤال چهارم: ساختار مطلوب نهاد ملی ارزشیابی کیفیت آموزش عالی به چه صورت می‌باشد؟

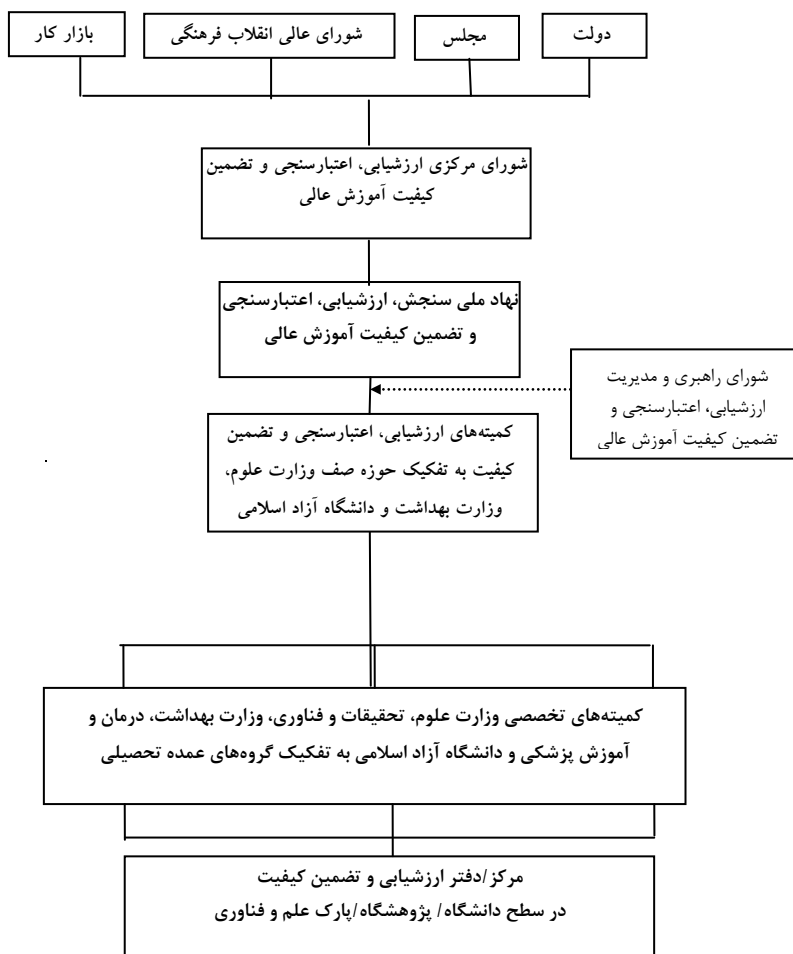
با توجه به مطالعات پژوهشی پیش گفته و توجه به ساختار نهادهای ارزشیابی کیفیت در سطح بین‌المللی، ساختار مطلوب نهاد ملی ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی به شرح زیر ترسیم شده و توضیحات تکمیلی آن در ادامه ارائه می‌گردد:

الف) ساختار نهاد ملی ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی با احتساب مجموعه تابعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

نمودار (۷) ساختار ارزشیابی جامع در نظام آموزش عالی^۱

۱. منظور از نظام دانشگاهی عبارت است از دانشگاه‌های دولتی، دانشگاه پیام نور، جامع علمی- کاربردی بوده و حوزه بهداشت، درمان و آموزش پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی را شامل نمی‌گردد.

نمودار (۸) ساختار ارزشیابی جامع در نظام آموزش عالی با احتساب کلیه زیر مجموعه‌های آموزش عالی

جمع‌بندی و پیشنهادها

لزوم تدارک سازوکارهای ارزیابی و تضمین کیفیت در آموزش عالی در هر کشور، کاملاً بدیهی و مشهود است. اما نحوه شکل‌گیری و ویژگی این سازوکارها و میزان رسمی بودن آن نقش مهمی در اجرای اثربخش ارزیابی و اعتبارسنجی و در نهایت تضمین کیفیت آموزش عالی دارد. با مراجعه به پیشینه ارزشیابی و اعتبارسنجی در کشورهای مختلف مشاهده می‌شود، مادامی که احساس نیاز و به عبارتی نیاز آفرینی از

درون دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایجاد نشده و سازوکار ارزشیابی و اعتبارسنجی جهت تضمین کیفیت از حمایت دولتی (قانونی) برخوردار نبوده و سیستم قانونی قدرتمندی برای مدیریت آن شکل نگرفته است، نتوانسته نتایج سودمند خود را به بار آورد. معمولاً رویه اعتبارسنجی در کشورهای توسعه یافته از حالتی غیررسمی به حالتی ساختارمند، رسمی و قانونی تبدیل شده است. این ساختار مأموریت اصلی سیاستگذاری و هدایت فعالیت ارزشیابی و اعتبارسنجی را برعهده دارد. بر این اساس در نظام آموزش عالی کشور ما نیز لازم است که براساس تجارب حاصل، در خصوص تدوین ساختاری مناسب، نظام‌مند، رسمی و قانونی تمهیدات لازم اندیشیده شود. این ساختار بایستی کلیه دوره‌های آموزش عالی که توسط دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش تابعه ارائه می‌شود، را تحت پوشش قرار دهد. در این راستا بر مبنای پژوهش حاضر می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

- طراحی، تدوین و تصویب رویه‌ها، قوانین، آئین‌نامه‌ها و تمهیدات قانونی ارزشیابی و اعتبارسنجی نظام آموزش عالی با رویکرد ملی در مراجع قانونی.
- تشکیل شورای مرکزی ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت.
- فعال کردن زیر کمیته‌های شورا و جلب مشارکت فعال فرهنگستان‌ها و انجمن‌های علمی از طریق اتخاذ رویه‌ها و تمهیدات قانونی.
- طراحی و تدوین برنامه‌های کوتاه مدت و میان مدت ارزشیابی کیفیت در سطوح ستاد و صف نظام آموزش عالی.
- تشکیل مراکز یا دفاتر ارزشیابی و تضمین کیفیت در کلیه واحدهای دانشگاهی تابعه.
- راه‌اندازی دوره‌های آموزشی تخصصی یا تحصیلات تکمیلی در حوزه ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در آموزش عالی با چشم‌اندازی بلند مدت به تربیت نیروی انسانی متخصص برای حوزه‌های ستاد و صف نظام آموزش عالی.
- در نظر گرفتن ردیف اعتباری مشخص برای اجرا و کاربست یافته‌های برنامه‌های ارزشیابی و اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی.
- توجه به انجام ارزشیابی در دو سطح خرد و کلان بطور همزمان در سطوح مؤسسه‌ای و برنامه‌ای.
- حرکت به سمت ایجاد شبکه‌های تضمین کیفیت در واحدهای دانشگاهی برحسب منطقه جغرافیایی یا همسرخ بودن از حیث رشته‌ها و برنامه‌های آموزشی منجر به مدرک و برنامه‌ها و مأموریت‌های پژوهشی.

در جهت تحقق و عملی شدن این پیشنهادات لازم است که در برنامه کلان توسعه آموزش عالی به صورت خاص موارد مذکور مورد توجه قرار گرفته و در آن روش‌های ارزیابی میزان تحقق اهداف برنامه پیشنهادی جهت استقرار نظام جامع ارزشیابی و تضمین کیفیت آموزش عالی مشخص شود.

به منظور عملیاتی نمودن پیشنهادهای مذکور لازم است سیاست‌های اجرایی زیر به اجرا درآید:

- در قانون تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، جایگاه شورای مرکزی ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت و ساختار سازمانی آن با مأموریت، اهداف و وظایف به عنوان سازمانی مستقل از ستاد دیده شود.

- درصدی از بودجه‌های حوزه ستادی و حوزه‌های دانشگاهی به صورت مصوب به امر بهبود و ارتقاء کیفیت و تعالی عملکرد اختصاص یابد.

- در تخصیص بودجه کمکی به دانشگاه‌ها و مؤسسات تابعه، عملکرد برتر براساس نظام جامع ارزشیابی مورد توجه و درصدی از بودجه بر این اساس اختصاص داده شود.

- واحدهای دانشگاهی و مؤسسات تابعه گزارش عملکرد خود را بر اساس فرایند ارزیابی (خود - ارزیابی) عملکرد و براساس یک چارچوب مشخص و مورد توافق بصورت سالانه به ستاد دانشگاه ارائه نمایند.

- در آئین‌نامه ارتقاء اعضای هیات علمی مشارکت در فعالیت‌های ارزشیابی کیفیت دانشگاه به عنوان عملکرد پژوهشی در ارتقاء آنها مورد توجه قرار گیرد.

- در ساختار تشکیلاتی واحدهای دانشگاهی و مؤسسات آموزشی وابسته، جایگاه دفاتر یا مراکز ارزشیابی و تضمین کیفیت با مأموریت، اهداف و وظایف مشخص دیده شود.

- در انتصاب پست‌های تخصصی ساختار مدیریت کیفیت در سطوح مختلف نظام دانشگاهی، مدیریت حرفه‌ای از مدیریت سیاسی متمایز و ملاک‌ها و ویژگی‌های خاصی برای این سطح از مدیریت در نظر گرفته شود.

- دوره یا دوره‌های آموزشی در سطوح تحصیلات تکمیلی در حوزه ارزشیابی آموزشی در مرجع قانونی مربوطه مصوب و اجرای آن به چند دانشگاه خاص با نظارت ستاد دانشگاه، واگذار شود.

- یکی از ضوابط و استانداردهای راه‌اندازی دوره‌های آموزشی و پژوهشی، تمدید فعالیت آنها، ارتقاء دوره‌ها و صلاحیت صدور گواهینامه و مدارک دانشگاهی داشتن نظام و برنامه ارزشیابی، انجام ارزیابی درونی و برونی و اعتبارسنجی ذکر گردد.

- موارد مذکور به عنوان **نظامنامه مدیریت کیفیت نظام آموزش عالی** در هیأت امناء مصوب و تا حصول کامل به مأموریت و چشم‌انداز اصلی یعنی استقرار نظام جامع ارزشیابی و تضمین کیفیت در نظام دانشگاهی با رعایت اصل انعطاف‌پذیری، پویایی، تحول، توسعه و تکمیل نظام مذکور، کلیه مدیران حوزه ستادی و دانشگاهی خارج از جناح‌بندی‌های سیاسی و حزبی به آن وفادار باشند.

تقدیر و تشکر: در پایان از زحمات همکاران عزیز و گرامی این طرح پژوهشی که مقاله مذکور حاصل آن است: خانم‌ها فرانک مختاریان، فاخته اسحاقی، طاهره ظفری‌پور، فاطمه صادقی‌مندی و مریم زمانی‌فر نهایت تقدیر و تشکر را می‌نمایم.

منابع

- بازرگان، عباس (۱۳۸۵). *ارزشیابی آموزشی: مفاهیم، الگوها و فرایندهای عملیاتی*، تهران: انتشارات سمت.
- دانایی فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی؛ آذر، عادل (۱۳۸۳). *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع*. تهران: انتشارات صفار.
- رحیمی، حسین؛ محمدی، رضا؛ پرنده، کورش (۱۳۸۲). *ارزیابی درونی، رویکرد چالش‌برانگیز در نظام آموزش عالی ایران*. مجموعه مقالات چهل و هفتمین نشست رؤسای دانشگاه‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی کشور. تهران: مرکز انتشارات سازمان سنجش آموزش کشور.
- فلیک، اووه (۱۳۸۷). *درآمدی بر تحقیق کیفی*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.
- کرسول، جان، پژوهش کیفی و طرح پژوهش. ترجمه حسن دانایی فرد، حسین کاظمی. تهران: انتشارات صفار
- مارشال، کاترین؛ راس من، گرچن ب. *روش تحقیق کیفی*. چاپ دوم. ترجمه علی پارسایان، سید محمد اعرابی (۱۳۸۱). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- محمدی، رضا؛ شریعتی، صدیقه؛ مختاریان، فرانک؛ کرمزاده، سمیه (۱۳۸۷). *سیر تحول و تکامل استقرار نظام ارزیابی عملکرد در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. نامه آموزش عالی*. سال اول. شماره ۱. ص ۱۶۷-۱۳۳.
- مختاریان، فرانک؛ محمدی، رضا (۱۳۸۷). *ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی کشور هند*. تهران: البرز فردانش

- ACQUIN (2013). Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute. Accreditation Procedure. <http://www.acquin.org/en/accreditationproced.php>
- Abu Jaber, Majed (2010). Accreditation and Quality Assurance in Higher Education Institutions in Jordan, Higher Education Accreditation Commission (HEAC). Princess Sumaya University for Technology Almusallam, Abdullah (2009). Accreditation and Quality Assurance in Higher Education in the Kingdom of Saudi Arabia, Roundtable meeting of QA 13-15 November, 2009, Kuala Lumpur, Malaysia.
- Al-Alawi, Yaser; Al-Kaabi, Dheya; Rashdan, Suad; Al-Khaleefa, Lobna (2009). Quality Assurance and Continuous Improvement: A Case Study of the University of Bahrain. Quality in Higher

- Education, 1470-1081, Volume 15, Issue 1, 2009, Pages 61 - 69. Available at: <http://www.informaworld.com/smpp/content>
- AUCC (2005). Principles of Institutional Quality Assurance in Canadian Higher Education. http://www.aucc.ca/qa/principles/index_e.html.
- CICIC (2006). Postsecondary Education in Canada. Toronto: Canadian Information Center for International Credentials
- CRUS (2013). Rectors' Conference of the Swiss Universities. Studying in Switzerland. <http://www.crus.ch/information-programme/study-in-switzerland.html?L=2>
- DEC (2009). Distance Education Council. Assessment & Accreditation of Open and Distance Learning (ODL) Institutions, Guidelines for ODL Institutions Handbook, 2009. Indira Gandhi National Open University. Maidan Garhi, New Delhi-110068 <http://www.ignou.ac.in/ignou/dec/assessment/guidelines>
- ECA (2012). European Consortium for Accreditation in higher education (ECA). [http://www.eaconsortium.net/ecapedia/Higher education system in Germany](http://www.eaconsortium.net/ecapedia/Higher%20education%20system%20in%20Germany)
- ENQA (2011). REVIEW OF THE DANISH EVALUATION INSTITUTE. available at: [www.enqa.eu/... /Review Danish Evaluation Institute.pdf](http://www.enqa.eu/.../Review%20Danish%20Evaluation%20Institute.pdf)
- FINHEEC (2010). Finnish Higher Education Evaluation Council. External Review of Finnish Higher Education Evaluation Council. Self-evaluation report. PUBLICATIONS OF THE FINNISH HIGHER EDUCATION EVALUATION COUNCIL.
- HEFCE (2009). *Higher Education Funding Council for England*. A guide to UK higher education. Available at: <http://www.hefce.ac.uk>.
- HESA (2011). Higher Education Statistics Agency. PATTERNS AND TRENDS 2011 IN UK HIGHER EDUCATION. ISBN 978-1-84036-261-9. Available at: www.universitiesuk.ac.uk
- Hsv (2011). Högskoleverket (Swedish National Agency for Higher Education). The Swedish National Agency for Higher Education's quality evaluation system 2011–2014. ISSN 1653-0632. available at: www.hsv.se
- Lajinian-Magarian, Annie, Al Habsi, Fakhriya, Goodliffe, Tess. (2011). The role of the Oman Quality Network and the impact of the recent external evaluation. International Network Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAAHE) Conference, Madrid.
- National Assessment and Accreditation Council (2005). Preparation for Peer Team Visits. www.naac-india.com

- NOKUT (2013). Norwegian Agency for Quality Assurance in Education. Strategy <http://www.nokut.no/en/About-NOKUT/Strategy/>
- Oman Accreditation Council. (2008). Quality Audit Manual Institutional Accreditation: Stage 1. Available at: <http://www.oac.gov.om/Institution.aspx>
- QAA (2008). Quality Assurance Agency for Higher Education. Quality and standards in UK universities: A guide to how the system works. publication is held by Universities UK. Available at: www.qaa.ac.uk
- Study in norway (2010). Transfer of credits & degrees <http://www.studyinnorway.no/sn/Education-system/Transfer-of-credits-degrees> Last modified: 05/08/2010
- SUC (2006). Swiss University Confrence. Available at: www.cus.ch/wEnglisch/index.php
- The Hungarian Accreditation Committee (HAC). (2001). The Hungarian Accreditation Committee and its Work in 2000/2001, Budapest.
- Singh, S. P (2006). Globalization and Higher Education. Arya; P. P (2006). Higher Education and Global Challenges; Systems and Opportunities. New Delhi: Deep&Deep Publications PVT. LTD